

EDWARD SAİD: EPİSTEME İLE PRAKSİSİ BİRLEŞTİREN ENTELEKTÜEL

Ramazan Adıbelli
Arş. Grv., Erciyes Ü. İlahiyat F.
adibelli@erciyes.edu.tr

Episteme ile praxis ya da bilmek/bildirmek ile yapmak/olmak ya da klasik tabirle ilim ile amel arasındaki ilişkinin nasıl olması gerektiği meselesi asırlar boyu tartışıla gelmiştir. Bir çok bilim adamı bu konuda görüş beyan etmiştir. Birkaç ay önce vefat eden asrımızın en önemli entelektüellerinden biri olan Edward Said de bunlardan biridir. Bu yazıda hem Said'in bilimsel ve kişisel hayatı ana çizgileriyle tanıtılacak hem de onun söz konusu mesele hakkındaki görüşleri ortaya konulacaktır. Diğer taraftan Said'in yazdıkları ve söyledikleri ile kendi hayatı arasındaki münasebet tespit edilerek bu meseleye açıklık getirilmeye çalışılacaktır. Bir entelektüel olarak Said, entelektüelin nasıl olması gerektiği hususunda birçok yazı yazmıştır. Said'in çizdiği entelektüel portresi ile kendi şahsiyeti arasında bir karşılaştırma yapmak suretiyle hem episteme-pragma arasında nasıl bir ilişkinin bulunması gerektiği hususuna yeni bir açılım getirileceğini hem de bilim adamı özelliikle de entelektüel sıfatı taşıyan insanların bu konuda daha duyarlı hâle gelmesini ümit ediyoruz.

I. Giriş

Hiç şüphesiz asrımızın en meşhur Filistinli entelektüeli olan Edward Said, 1990'ların başından bu yana tedavi gördüğü kronik lenfoid lösemi hastalığına yenik düşerek 24 Ekim 2003 Çarşamba günü hayata veda etmiştir.

Edward Said, Hıristiyan bir ailenin çocuğu olarak 1935'te Kudüs'te dünya gelmiştir. Doğduğu yıl olan 1935'te Said'in annesi, Galler Prensi'ne hayran olduğu için çocuğuna Edward adını koymuştur.¹ Daha sonraları Said, bu isimden nefret ettiğini sık sık dile getirmiştir.² Gelişme yıllarının çoğunu Kudüs'te ve bütün ailesinin mülteci haline geldiği 1948' den sonra da Mısır'da geçiren Said, öğrenim hayatının ilk dönemini tamamen elit sömürge okullarında, İngilizlerin, Britanya'yla doğal bağları olan bir Arap kuşağı yetiştirmek için açtıkları İngiliz devlet okullarında geçirmiş ve Ortadoğu'yu terk edip Birleşik Devletlere gitmeden önceki son okulu, kendileri bu topraklardan ayrıldıktan sonra yönetimi devralacak olan yönetici sınıfa mensup Arap ve Levantenlere eğitim vermek amacıyla İngilizler tarafından açılmış bir okul

¹ Edward Said, *Kış Ruhu*, Hazırlayan ve Çeviren: Tuncay Birkan, Metis Yay., İstanbul 2000, s. 16.

olan Kahire'deki Victoria Koleji olmuştur. Bu okulun öğrencileri arasında anadili İngilizce olan kimse olmamasına rağmen okul elkitabının ilk sayfasında yer alan okulun bir numaralı kuralı şöyleydi: "Okulun dili İngilizce'dir. Başka bir dil konuşurken yakalanan öğrenciler cezalandırılacaktır."³

Said'in bu okulda aldığı eğitimin tamamı o kadar İngiliz-merkezliydi ki o, İngiliz ve hatta Hindistan tarihi ve coğrafyası hakkında (bunlar zorunlu derslerdi), Arap dünyasının tarihi ve coğrafyasından çok daha fazla şey biliyordu. Ama bir İngiliz okul çocuğu gibi düşünmek ve inanmak üzere yetiştirildiyse de o, aynı zamanda üstleri tarafından bulunduğu konumu, yani İngiliz olmaya özenmeyecek şekilde eğitilen bir yabancı, Avrupalı olmayan bir öteki olduğunu bilecek şekilde de yetiştirilmişti. İngilizlerin uyguladığı bu dışlama politikasını Said şu şekilde ifade etmektedir:

"Biz'i Onlardan ayıran hat dilsel, kültürel, ırksal ve etnik bir hattı. Anglikan Kilisesi içinde doğmuş, vaftiz edilmiş ve cemaate kabul edilmiş olmam işimi kolaylaştırmadı; "Hıristiyan Askerleri İleri" ve "Grönland'ın Buzlu Dağlarından" gibi kavga ilahileri söylenirken bana aynı zamanda hem saldırgan hem de saldırılan rolünü oynamak düşüyordu. Aynı zamanda hem "pis Arap" hem de Anglikan olmak sürekli bir iç savaş içinde olmak demektir."⁴

Belirli bir kimliğe sahip olamamanın doğurduğu karmaşık durumu ise Said şöyle dile getirmektedir:

"Mısır'da okula giden, İngiliz önadlı, Amerikan pasaportlu ve kesin hiçbir kimliği olmayan bir Filistinli. Daha da beteri, anadilim olan Arapça ile okul dilim olan İngilizce ayrılmaz biçimde iç içe girmişti: Hangisinin ilk dilim olduğunu hiçbir zaman bilemedim ve her ikisinde de rüya görmeme rağmen ikisinde de kendimi tam anlamıyla evimde hissetmedim. Ne zaman İngilizce bir cümle söylesem, içimde onun Arapçası da yankılanır ya da tam tersi olur bunun."⁵

Gençlik yıllarında yaşadığı bu kimlik bunalımı Said'in düşünsel dünyasının şekillenmesinde birinci dereceden etki ettiği onun şu ifadelerinden açıkça anlaşılmaktadır:

² Gilles Perrault, "Un homme à part », *Le Monde Diplomatique*, Mayıs 2002, s. 35.

³ Said, *Kış Ruhu*, s. 15.

⁴ Said, *Kış Ruhu*, s. 17.

⁵ Said, *Kış Ruhu*, s. 16.

"Daha basit bir geçmişim olamaz mıydı, tamamen Mısırlı ya da başka bir şey olup da insanı sabit bir kökenden yoksun görünen kelimelere geri götüren sorular yüzünden her gün aynı sıkıntıları yaşamam olmaz mıydı?"⁶

1951 baharında sürekli sorun yarattığı gerekçesiyle Victoria Koleji'nden atılan Said'i ailesi Massachusetts'in kuzeybatı köşesindeki katı püriten bir okul olan Mount Hermon School'a kaydetmiştir. Burada da Said kendi dili ve geçmişinden tecrit edilmişlik hissinden kurtulamamıştır.⁷ Daha sonra Princeton ve Harvard Üniversitelerinde eğitim gören Said, 1963 sonbaharında New York'taki Columbia Üniversitesinde ders vermeye başlamış, 1974'te Harvard'da Karşılaştırmalı Edebiyat Bölümü'nde konuk öğretim üyesi olarak, 1975-76'da Stanford Davranış Bilimleri İleri Araştırmalar Merkezi'nde burslu araştırmacı olarak ve 1979'da da John Hopkins Üniversitesi'nde Beşeri Bilimler Bölümü'nde konuk öğretim üyesi olarak bulunmuştur. Diğer taraftan Said, *Arab Studies Quarterly*'de editörlük yapmış; New York'taki Dış İlişkiler Konseyi, Amerikan Sanatlar Akademisi ve PEN yönetim kurulu üyeliklerini yürütmüştür. Said, 1976'da Harvard Üniversitesi Bowdoin Ödülü'nü, 1994'te de Lionel Trilling Ödülü'ne lâyık görülmüştür.⁸

Ölümüne kadar New York'ta yaşayan ve buradaki Columbia Üniversitesi'nde İngiliz Edebiyatı ve Karşılaştırmalı Edebiyat Bölümü'nde profesörlük yapan Edward Said, uzun yıllar sürgündeki Filistin Ulusal Konseyi üyeliğini sürdürmüş ve FKÖ'yü terörizmle özdeşleştiren Batı basınını yazdığı birçok makale ve kitapla eleştirmiştir. Onun Filistin meselesiyle ilgili kitapları şunlardır: *The Question of Palestine* [Filistin Meselesi] (Times Books, New York 1979), *After The Last Sky: Palestinian Lives* [Son Gökyüzünden Sonra: Filistinli Hayatlar] (Pantheon, New York, Faber, Londra 1986), *Blaming the Victims: Spurious Scholarship and the Palestinian Question* [Kurbanları Suçlamak: Düzmece Bilim ve Filistin Sorunu] (Verso, Londra 1988), *The Politics of Dispossession: The Struggle for Palestinian Self-Determination 1969-1994* [Mülksüzleştirme Siyaseti: Filistin'in Kendi Kaderini Tayin Hakkı için Verilen Mücadele] (Pantheon Books, New York 1994), *Peace and Its Discontents: Essays on Palestine in the Middle East Peace Process* [Barış ve Getirdiği Hoşnutsuzluklar] (Vintage, New York 1995).

Said, edebiyat eleştirisi ve kuramı konusunda da önemli kitaplar yazmış olmasına rağmen, daha çok *Orientalism* [Oryantalizm] (Pantheon Books, New York, Routledge & Kegan Paul, Londra, Random House, Toronto 1978, ikinci baskı, Routledge & Kegan Paul, Londra 1980) adlı kitabın yazarı olarak ünlenmiştir. Said

⁶ Said, *Kış Ruhu*, s. 16-17.

⁷ Said, *Kış Ruhu*, s. 18.

⁸ Edward Said'in hayatı hakkında daha fazla bilgi için otobiyografisine bkz.: *Out of Place: A Memoir*. Knopf, New York 1999; Fransızca çevirisi: *A contre-voie. Mémoires*, Le Serpent à Plumes, Paris 2002.

bu kitapta özcü bir anlayış olarak gördüğü Doğu-Batı karşıtlığına karşı çıkarak Doğu hakkında "bilgi" edinme sürecinin Doğu üzerinde "iktidar" kurma sürecine nasıl eklemlendiğini göstermiş ve Oryantalizmin ipliğini pazara çıkarmıştır. *İslam* toplumlarının karmaşık tarihlerinin salt bazı metinlerin (Kur'an gibi) yorumlanmasıyla kavranmaya çalışılmasının masum bir metodolojik hata olmadığını gösteren Said, daha sonra yazdığı *Covering Islam : How the Media and the Experts Determine How We See the Rest of the World* [İslam'ı Örtmek: Dünyanın Kalan Kısmını Görüşümüzü Medya ve Bilir Kişilerin Nasıl Belirliyor] (Pantheon, New York, Routledge & Kegan Paul, Londra 1981, ikinci baskı, Vintage, New York 1996) adlı kitabında ise Batı medyasının İslam konusunda takındığı önyargılı ve ikiye bölünmüş bakışı örnekleriyle eleştirilmektedir. *Culture and Imperialism* [Kültür ve Emperyalizm] (Knopf/Random House, New York 1993)'de bu kanal genişletilerek ağır bir emperyalizm eleştirisi yapılmaktadır. 11 Eylül hadisesinden önce Rusya'nın Afganistan'da yürüttüğü savaşla ilgili olarak yazılan *Unholy Wars : Afghanistan, America and International Terrorism* [Kutsal Olmayan Savaşlar: Afganistan, Amerika ve Uluslar arası Terörizm] (birinci baskı, 1999, üçüncü baskı, Pluto Press, Londra 2002) başlıklı kitapta ise ABD gizli örgütü CIA'nın İslam'ı kullanarak Ruslara karşı Afganlı mücahitleri nasıl örgütlediği anlatılmaktadır.

Joseph Conrad and the Fiction of Autobiography [Joseph Conrad ve Otobiyografik Kurmaca] (Harvard University Press, Cambridge (Massachusetts) 1966), *Beginnings: Intention and Method* [Başlangıçlar Niyet ve Yöntem] (Basic Books, New York 1975), *Literature and Society* [Edebiyat ve Toplum] (Johns Hopkins University Press, Baltimore 1980) ve *The World, The Text and The Critic* [Dünya, Metin ve Eleştirmen] (Harvard University Press, Cambridge (Massachusetts) 1983, Faber and Faber, Londra 1984), *Nationalism, Colonialism, and Literature* [Milliyetçilik, Sömürgecilik ve Edebiyat] (University of Minnesota press, Minneapolis 1990) Said'in edebiyat eleştirisinin seçkin örneklerini verdiği eserlerdir.⁹

Çok iyi bir müzisyen olan ve 1986'dan beri The Nation dergisinde müzik hakkında düzenli olarak yazan Said'in bu konudaki yazıları, *Musical Elaborations* [Müzikal Detaylandırmalar] (Columbia University Press, New York 1991) adlı kitabında toplanmıştır. Diğer taraftan Said Londra'daki Guardian, Paris'teki Le Monde Diplomatique ve Arapça basılan günlük gazete *al-Hayat* için düzenli olarak yazılar yazmıştır. Edward Said'in birçok makalesi şu iki eserde toplanmıştır: *Reflections on*

⁹ Daha detaylı bilgi için hem 1964'ten başlayarak 2000 yılına kadar Edward Said'in çalışmalarını kronolojik olarak hem de onun hakkında yazılan kitapları ve makaleleri yazarlarının soyadına göre alfabetik olarak tasnif eden şu bibliyografyaya bkz.: Eddie Yeghiayan, "Edward W. Said: A Bibliography", <http://sun3.lib.uci.edu/indiv/scctr/Wellek/said>, 10.12.2003. Diğer taraftan 1980'den başlayarak günümüze kadar Said'in makalelerinin birçoğuna ulaşma imkanı sağlayan şu adrese bkz.: "An On-line Bibliography of Edward Said", <http://www.themargins.net/said.html#oneone>, 18.12.2003.

Exile and Other Essays [Sürgün Üzerine Düşünceler ve Diğer Denemeler] (Harvard University Press, Cambridge (Massachusetts) 2000); *Reflections on Exile : and Other Literary and Cultural Essays* [Sürgün Üzerine Düşünceler ve Diğer Edebî ve Kültürel Denemeler] (Granta, Londra 2001).

Edward Said'in dilimize kazandırılan kitapları ise şunlardır:

Oryantalizm. Sömürgeciliğin Keşif Kolu (Orientalism, 1978), Çeviren: Selahattin Ayaz, Pınar Yay., birinci baskı, İstanbul 1982, ikinci baskı 1989, üçüncü baskı 1991, 472 s.

Haberlerin Ağında İslam (Covering Islam. 1981), Çeviren: Alev Alatlı, Pınar Yayınları, İstanbul 1984, ikinci baskı, Babil Yay., İstanbul 2000, 264 s.

Filistin Sorunu (The Question of Palestine, 1979) , Çeviren: Alev Alatlı, Pınar Yay., İstanbul 1985.

Entelektüel: Sürgün Marjinal Yabancı (Representations of the Intellectual : The 1993 Reith Lectures, Pantheon Books, New York 1994), Çeviren: Tuncay Birkan, Ayrıntı Yay., İstanbul 1995, 110 s.

Kültür ve Emperyalizm (Culture and Imperialism, 1994), Çeviren: Necmiye Alpay, Hil Yay., İstanbul 1998, 487 s.

Şarkiyatçılık. Batının Şark Anlayışları, Çeviren: Berna Ülner, Metis Yay., İstanbul 1999, 412 s.

Oryantalizm Eleştirileri, Çeviren: İslam Özkan - Süleyman Şahin, İlk Bahar Yay., İstanbul 2000, 175 s.

Kış Ruhı, Derleyen ve Çeviren: Tuncay Birkan, Metis Yay., İstanbul 2000, 264 s.

Yeni Binyılda Filistin Sorunu, Çeviren: Ahmet Cüneyt - Ali Kerem - Nuri Ersoy, Aram Yay., 2002, 200 s.

Edward Said'in izniyle 21 makalenin bir araya getirilmesiyle meydana gelen bu son kitapta Said, İsrail-Filistin "barış" sürecini tam bir aldatmaca olarak nitelendirmektedir. Filistin kurtuluş hareketinin 21. Yüzyılda girdiği yeni dönemeç hakkında okuru bilgilendirmek için tasarlanmış bir çalışmanın ürünü olan bu kitap, sadece Filistin değil, genel olarak Arap ve Müslüman dünyası hakkında bilinmesi gereken çok şey olduğunu göstermektedir.

Ülkemizde Edward Said denilince akla ilk gelen onun iki özelliğidir: Bunlardan birincisi "Oryantalizm" adlı meşhur çalışması, diğeri ise Filistin mücadelesinde oynadığı rol ve verdiği destektir. Eserlerinin başlıklarından da anlaşılacağı üzere Said'in iki kutuplu bir kişiliğe sahip olduğu görülmektedir. Bunlardan ilkinde epistemik ya da entelektüel yön, diğesine ise praksis ya da Serdar Turgut'un tabiriyle aktivist¹⁰ yön demek mümkündür.

¹⁰ Serdar Turgut, "Edward Said olayı", *Hürriyet*, 28.11.1999.

Şimdi Edward Said'in bu iki yönü arasında nasıl bir ilişkinin var olduğunu tespit etmeye çalışalım.

II. Edward Said'de Episteme-Praksis İlişkisi

Episteme-praksis, bilgi-eylem ya da geleneksel tabirle ilim-amel ilişkisinin nasıl olması gerektiği hususu en eski çağlardan beri insanların üzerinde durdukları önemli meselelerden biri olmuştur. Dinler de bu ilişkiyi bir ahlâkî kıstas olarak değerlendirmişlerdir. Meselâ Kur'an'da bu ilişkiye açık bir şekilde atıfta bulunmaktadır: "Ey iman edenler ! Yapmayacağınız şeyi niçin söylüyorsunuz?" (Saf 61/2). Nüzul sebebi de göz önünde bulundurulduğunda bu ayet aslında inanan insanın ortaya koymadığı veya koymayacağı bir fiili ortaya koyduğunu veya koyacağını söylemesi yani bu bilgiyi vermesinden dolayı "Müminlere yalan söylemek yakışır mı?" tarzında bir kınamadır.¹¹ Bir sonraki ayette "Yapmayacağınız şeyleri söylemeniz, Allah katında büyük bir nefretle karşılanır" denilerek bu şekilde davranmanın İslam dini tarafından kabul edilmeyen bir tutum olduğu belirtilmektedir. Burada söz konusu olan asıl mesele kişinin kendine ait olan bilgileri ile fiilleri arasında nasıl bir münasebetin var olduğu değil, bu kişinin başkalarına aktardığı bilgiler ile kendi fiilleri arasındaki ilişkinin mahiyetidir.

Bilim adamı ya da entelektüel sadece bilgi üreten biri değil, aynı zamanda o ortaya koyduğu bilgileri başkalarına aktaran, bu bilgileri onlarla paylaşan biridir. Zaten bilimsel olmanın unsurlarından biri de bu husustur. Bilim adamı-bilgi-başkaları, bu üç unsur arasındaki ilişkin mahiyeti nasıl olmalıdır? Problem kısaca şu şekilde ifade edilebilir: Bilim adamı ya da entelektüelin ürettiği bilgiler, ortaya koyduğu fikirler sadece başkalarının hayatında mı yansımali? Yoksa bunlar hem kendi yaşamında hem de başkalarının yaşamında da mı etkisini göstermelidir? Özellikle sosyal bilimler alanında çalışan araştırmacıların karşılaştıkları bu problemin, çağımızın önemli entelektüellerinden biri olan Edward Said'deki yansımalarına bir göz atalım.

A. Edward Said'e Göre Entelektüelin Özellikleri

Entelektüelleri "profesyonel" ve "amatör" olmak üzere iki kategoriye ayıran Said, bu ikisi arasındaki temel ayrımı şu şekilde izah etmektedir: Profesyonel entelektüel, mesleği yüzünden risk almaktan, kendini ortaya koymaktan, belli ilkelere bağlanmaktan, tartışmada yara almaktan ve dünyevi davalar gütmekten uzak durmak gerektiğini savunarak nesnellik kılıfına bürünürken; amatör entelektüeli heyecanlandıran şey alacağı ödüller ya da kariyerinde bir üst basamağa tırmanacak ol-

¹¹ Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Azim Dağıtım, İstanbul, VIII, 10.

ması değil, kamusal alanda belli fikirler ve değerleri kendini adayarak savunmaktadır.¹²

Said'in "profesyonelizm"le kastettiği şey, "bir entelektüel olarak yaptığınız işi geçim kaygısıyla, sabah saat dokuz ila akşam saat beş arasında (bir gözünüzü saat-ten ayırmadan, öbür gözünüz devamlı profesyonel davranış standartlarına uygun davranıp davranmadığınız üzerinde) yaptığınız bir şey diye düşünmenizdir -denizi bulandırmamanız, kabul edilmiş paradigmaların ya da sınırların dışına çıkmamanız, pazarlanabilir ve öncelikle de "presentabl" olmak uğruna kendinizi "aman bir tatsızlık çıkmasın da" diye düşünen, apolitik ve "nesnel" biri haline getirmenizdir."

Said, ister Batı'da olsun isterse Batı dışında bir entelektüele yönelik asıl tehdidin "ne akademiden ne varoşlardan ne de basın ve yayınevlerinin insanın kanını donduracak ölçüde ticarileşmiş olmasından" gelmediğini düşünmekte ve asıl tehdidi "profesyonelizm" dediği bu tutumda görmektedir.¹³

Bugün entelektüelin karşılaştığı baskılar nelerdir? Ve Said'in "profesyonelizm" dediği şeyle nasıl uyusurlar? Şimdi Said'e göre entelektüelin yaratıcılığına ve iradesine meydan okuyan üç çeşit baskıyı gözden geçirelim.

Profesyonelizmin getirdiği ilk baskı: *uzmanlaşma [specialization]*. Günümüzde insan eğitim sistemi içinde ne kadar yukarılara çıkarsa o kadar dar bir bilgi alanıyla sınırlanmaktadır. İmdi, yeterliliğe kimsenin bir diyeceği olmaz olmasına da, yeterlilik kişinin kendi dolaysız alanı dışındaki her şeyle ilişkisini kesmesi ve kendi genel kültürünü bir dizi otoriteye ve kural sayılan düşüncelere feda etmesi anlamına geldiği zaman uğruna ödenen bilgiye değmeyeceği açıktır.

Meselâ edebiyat alanında uzman olmak çoğu zaman tarihi, müziği ya da siyaseti devre dışı bırakmak anlamına gelir. En sonunda edebiyat alanında tamamen uzmanlaşmış bir entelektüel olarak alanınızda sözde liderlerin her dediğini kabul eden, ehlileştirilmiş biri olur çıkarsınız. Uzmanlaşma heyecan duyma ve bir şeyler keşfetme duygusunu da öldürür ki bunların her ikisi de bir entelektüelde mutlaka bulunması gereken duygulardır. Son tahlilde Said, uzmanlaşmaya teslim olmayı tembellik olarak değerlendirmektedir. Çünkü ona göre uzmanlık alanınızın gereklerine uyarak başkalarının sizden yapmanızı istediği şeyleri yaparsınız.¹⁴

Profesyonelizmin getirdiği ikinci baskı: *bilirkişilik [expertise]*. Uzmanlaşmanın her yerdeki bütün eğitim sistemlerinde bulunan genel ve etkili bir tür baskı iken, bilirkişiliğin [expertise] ve diplomalı bilirkişi kültürünün daha çok savaş sonrası dün-

¹² Said, Entelektüel, s. 101.

¹³ Said, Entelektüel, s. 74.

yaya özgü bir baskı olduğunu düşünür Said. Bilirkişi olabilmek için uygun otoritelerden tasdikname almak zorundasınızdır; bunlar size doğru dili konuşmayı, doğru otoriteleri zikretmeyi, doğru sahada bulunmayı öğretirler.¹⁵

Profesyonelizmin getirdiği üçüncü baskı: *iktidar adına çalışmak*. Said'e göre profesyonelizmin getirdiği üçüncü baskı ise taraftarlarının kaçınılmaz olarak iktidar ve otoriteye doğru, iktidarın gerekleri ve imtiyazlarına doğru, ayan beyan iktidar adına çalışmaya doğru sürüklenmeleridir.¹⁶ Oysa sözün gerçek anlamıyla entelektüel olan bir insan kendini tamamen bir hükümetin siyasi hedeflerine, büyük bir şirkete ya da kafaları aynı biçimde çalışan profesyonellerden oluşan bir loncaya teslim etmiş bir memur ya da işçi olmamalıdır.

Gerçekten de bugünün dünyasında otoriteye sorgusuz sualsiz boyun eğmek aktif ve ahlâklı bir entelektüel hayatın karşısındaki en büyük tehditlerden biridir.¹⁷ Çünkü gözünüz haminizin üstüneyken bir entelektüel gibi düşünemezsiniz. Sadece bir mürit gibi düşünebilirsiniz. Aklınızın köşesinde bir yerlerde onu memnun etmeniz, üzmemeniz gerektiği düşüncesi yatar.¹⁸

Jacoby entelektüeli, "kimseden medet ummayan, iflah olmaz ölçüde bağımsız bir ruh" olarak tanımlayıp, bu tanıma sık sık geri dönmektedir. Artık elimizdeki tek şey, der Jacoby, kayıp bir kuşaktır; bu kuşağın yerini ise belli kurumların kiraladığı ceketlerinin önü ilikli, söylediklerini kimsenin anlamadığı, asıl kaygısı patronlarını ve çalıştığı ajansı memnun etmek olan, tartışmalara öncülük etmektense kendi ünlerini pekiştiren ve uzman olmayanları ürküten bir toplumsal otoriteye ve bir sürü akademik unvana sahip olan dershane teknisyenleri almıştır.

Oysa entelektüelin rolü, doğruyu mümkün olduğu ölçüde doğrudan, tam ve dürüst olarak konuşmaktır. Hiçbir entelektüelden söylediklerinin iktidar sahibi olan insanları rahatsız edip etmediği veya hoşuna gidip gitmediği konusunda kaygılanması beklenmez.¹⁹ Zulüm ve acılara şahit olan entelektüel açısından bunların müsebbibi olan güç ve iktidar karşısında sessizliğini bozarak bildiği doğruları söylemesi lazım.²⁰ Entelektüel bireyin hangi partiye yakınlık duyarsa duysun, hangi ülkeden gelirse gelsin ve kendini aslen neye bağlı hissederse hissetsin, insanların çektiği acılar ve yaşadığı baskılar konusunda belli doğruluk standartlarından şaşmaması

¹⁴ Said, *Entelektüel*, s. 76.

¹⁵ Said, *Entelektüel*, s. 77.

¹⁶ Said, *Entelektüel*, s. 79.

¹⁷ Said, *Entelektüel*, s. 109.

¹⁸ Said, *Entelektüel*, s. 108.

¹⁹ Edward Said, "A desolation, and they called it peace", *Al-Ahram Weekly Online*, 25 Haziran - 1 Temmuz 1998, Sayı 383.

²⁰ Edward Said, "The Public Role of Writers and Intellectuals", *The Nation*, 11 Eylül 2002.

gerekir. "Nabza göre şerbet vermek, konuşulması gereken yerde susmak, şovenist kabadayılıklara, tantanalı döneklilik ve günah çıkarma törenlerine rağbet etmek bir entelektüelin kamusal rolüne en çok gölge düşüren tavırlardır."²¹

Sosyolog Edward Shils modern entelektüelin klasikleşmiş bir tanımını yaptıktan sonra entelektüellerin iki uç noktada durduklarını ekler: ya hâkim normlara karşıdırılar ya da "kamusal hayatta düzen ve süreklilik" sağlamak için vardırılar. Said'e göre bu iki seçenekten sadece birincisi (yani hâkim normların karşısında olmak) modern entelektüelin esas rolüdür.²²

Entelektüellerin karşı karşıya kaldıkları söz konusu baskılardan hiçbirisi sadece tek bir toplumdaki entellektüellere özgü değildir. Ancak Said, "amatörizm" adını verdiği tutumla bu baskıların her birine karşı çıkmamanın mümkün olduğu kanaatinde-dir. Nedir amatörizm? Said'in amatörizm diye tabir ettiği şey, "kâr veya ödül beklentisiyle değil, tabloyu daha geniş çizmeye, belli çizgiler ve engeller arasında bağlantılar kurmaya duyulan aşk ve dinmek bilmez merakla; bir uzmanlık alanına kapatılmayı reddederek, belli bir meslekten olmanın insana getirdiği her türlü kısıtlamaya rağmen düşüncelere ve değerlere özen göstererek hareket etme isteğidir."²³

Bu yüzden entelektüelin sorunu, modern profesyonelleşmenin saldırılarıyla onları yok sayarak ya da nüfuzlarını yadsıyarak değil, farklı bir dizi değer ve önceliği temsil ederek baş etmeye çalışmaktır. Said, bu temsil edimini "amatörizm" diye nitelendirmektedir. Yani amatörizm, kârla ve bencil dar uzmanlaşmayla değil, özenle ve sevgiyle beslenen bir etkinliktir.

Said'e göre bugün entelektüel bir "amatör", yani toplumun düşünen ve ilgili bir üyesi olmak için kişinin, ülkesine ve iktidarına; ülkesinin kendi yurttaşları ve diğer toplumlarla ilişki kurma tarzına dair en teknik ve profesyonelleşmiş faaliyetlerin bile özünde yatan ahlâki meseleleri gündeme getirmeye yükümlü olduğunu düşünen biri olmalıdır. Dahası, entelektüelin amatör ruhu, çoğu kişinin yaşadığı katıksız profesyonel rutinin içine girip onu çok daha hayatî ve radikal bir şeye dönüştürebilir; insan kendisinden yapması beklenen şeyi yapmak yerine bunu niçin yaptığını, bundan kimin yarar sağladığını ve kendi kişisel projesiyle ve orijinal düşüncelerle bunun arasında nasıl yeniden irtibat kuracağını sorabilir.²⁴ Bundan dolayı da entelektüelin nispi bağımsızlığını korumak için bir profesyonel değil de bir amatör tutumu takınması gerekmektedir.²⁵

²¹ Said, *Entelektüel*, s. 11.

²² Said, *Entelektüel*, s. 45-46.

²³ Said, *Entelektüel*, s. 76.

²⁴ Said, *Entelektüel*, s. 80-81.

²⁵ Said, *Entelektüel*, s. 83.

"Bence" der Said, "hiçbir şey entelektüeli sakıncanlığa, doğru olduğunu bildiği ama benimsememeye karar verdiği güç ve ilkeli bir konuma tipik bir biçimde sırt çevirmeye iten zihinsel alışkanlıklar kadar tekdire layık değildir. Fazla politik görünmek istemezsiniz; adınızın oyunbozana çıkmasından korkarsınız; patronunuzdan ya da bir otoriteden onay almanız gerekir; dengeli, nesnel, ılımlı biri olarak kazandığınız ünü korumak istersiniz; kendisine fikir sorulan, danışılan biri, bir yönetim kurulu ya da prestijli bir komiteye üye olmak, sorumlu vasatlar arasından ayrılmamak gibi bir umudunuz vardır; günün birinde bir şeref payesi, büyük bir ödül, hatta belki de bir elçilik kapma peşindedesinizdir. Bir entelektüel için bu zihinsel alışkanlıklar par excellence' yozlaştırıcıdır. Tutkulu bir entelektüel hayatı biçimsizleştirebilecek, soğurabilecek, ve nihayetinde öldürebilecek bir şey varsa o da bu alışkanlıkların içselleştirilmesidir."²⁶

B. Edward Said'in Aktivist Yönü

Belli görüşleri, fikirleri ve ideolojileri dile getirip temsil etmeyi kendine iş edinmiş her entelektüel, mantıksal olarak bunların toplumda yer edinmesini de ister. Sadece kendisi için, ya da saf bilgi, soyut bilim aşkı uğruna yazdığını iddia eden entelektüele inanmak mümkün değildir ve ona inanmamak da gerekir Said'e göre. Zira "bir toplumda yazdıklarınızı yayımlattığınız anda siyasal hayata girmişsiniz demektir; bu yüzden eğer siyasetten uzak durmak istiyorsanız yazdıklarınızı ya yayımlatmamalı ya da düşüncelerinizi hiçbir platformda açıklamamalısınız."²⁷

Said'in kastettiği anlamda entelektüel, ne insanları teskin etme ne de konsensüs oluşturma derindedir; çok ciddi bir anlamda, ucuz formülleri, hazır klişeleri ya da iktidar sahiplerinin ve uzlaşımçıların söylediklerinde, yapıp ettiklerinde gözlenen sorunsuz, uzlaştırıcı olumlamları kabullenmeyi istememe anlamında tüm varlığını ortaya koyan biridir o. Hatta o, sadece bir şeyleri pasif bir şekilde istememekle yetinmez, bunu aktif olarak kamuoyuna söyler de.²⁸ Daha da önemlisi entelektüel görevi bununla da bitmez. O, durum tespiti yapmakla yetinmemeli, meselelerin halli için aktif müdahale imkanlarını da araştırmalıdır.²⁹

Said'e göre merkezî önem taşıyan olgu şudur: entelektüel belli bir kamu için ve o kamu adına bir mesajı, görüşü, tavrı, felsefeyi ya da kaniyi temsil etme, cisimleştirme, ifade etme yetisine sahip olan bireydir. O, bunu daha kişisel bir düzeyde şu şekilde açıklamaktadır:

²⁶ Said, *Entelektüel*, s. 94.

²⁷ Said, *Entelektüel*, s. 102.

²⁸ Said, *Entelektüel*, s. 35-36.

²⁹ Said, "The Public Role of Writers and Intellectuals".

Bir entelektüel olarak kaygılarımı bir dinleyici ya da izleyici kitlesi önünde sunarım; ama mesele sadece bu kaygılan nasıl ifade ettiğimde değil, aynı zamanda özgürlük ve adalet davasını savunmaya çalışan biri olarak benim neyi temsil ettiğimdedir. Bütün bunları söyler ya da yazarım, çünkü uzun uzun düşündükten sonra bunlara inanmışımdır, başkalarını da bu görüş doğrultusunda ikna etmek isterim. Yani sonuçta temsil edici bir kişi olarak entelektüeldir önemli olan; şu ya da bu bakış açısını görünür olarak temsil eden, her türlü engele rağmen bu temsili muhatap aldığı kamu adına yapan kişidir.³⁰

Entelektüelin faaliyetinin amacı sadece insanın bilgisini değil, özgürlüğünü de arttırmaktır.³¹ Bundan dolayı zor da olsa entelektüel, zayıf olanların ve temsil edilmeyenlerin safında yer almalıdır.³² Said'e göre entelektüelin görevi, belli bir ırkın ya da ulusun çektiği acıları daha geniş bir insanî bağlama oturtup bu tecrübeyi başkalarının acısıyla ilişkilendirmek suretiyle krizi evrenselleştirmek.³³ Evrensellik, çoğunlukla başkalarının gerçekliğini insanın görmesini engelleyen birer perde işlevi gören, onun yetiştiği ortamın, sahip olduğu dilin ve milliyetin sağladığı ucuz kesinliklerin ötesine geçebilme riskini göze alabilmek demektir.³⁴ Problemleri evrenselleştirmenin gerekliliğini Said, ölümünden birkaç hafta önce yazdığı bir makalede şu şekilde izah etmektedir: "Her bir alan diğer bütün alanlarla ilişkilidir ve dünyada olup biten hiçbir şey dış etkilerden tecrit edilmiş, saf bir vaziyette kalmaz. Haksızlık ve ıstıraptan bahsetmeliyiz ama bunu büyük ölçüde tarih, kültür ve sosyo-ekonomik gerçeklik dairesine dahil olan bir bağlamda yapmalıyız. Bizim rolümüz tartışma alanını genişletmektir."³⁵

Entelektüelde bulunması gereken nitelikleri dillendiren Edward Said'in bizzat kendi hayatını bu ölçüler çerçevesinde değerlendirdiğimiz zaman ne gibi bir durum ortaya çıkmaktadır? Yani Said'in ortaya koyduğu ideal entelektüelin bu özellikleri kendisine ne derece bulunuyor? Şimdi de bu konuya bir göz atalım.

Said ve ailesi 1948 felaketini (o sıralarda Said 12 yaşındaydı) politik bir biçimde yaşamamıştır. Ancak Filistinlilerin çoğu, evlerinden ve topraklarından atılıp mülksüz bırakılmalarından sonraki yirmi yıl boyunca mülteci olarak yaşamak; kaybedilmiş, hükümsüzleşmiş olan geçmişleriyle değil bugünleriyle hesaplaşmak zorunda kalmıştır. Golda Meir 1969'da "Filistinli diye bir şey yoktur" diyerek Said ve "daha birçok kişiyi, onu yalanlamak; İsrail'in kuruluşunun, varoluşunun ve başarılarının son derece gerçek tarihten dakika dakika, sözcük sözcük, santim santim

³⁰ Said, *Entelektüel*, s. 27-28.

³¹ Said, *Entelektüel*, s. 32.

³² Said, *Entelektüel*, s. 35.

³³ Said, *Entelektüel*, s. 51.

³⁴ Said, *Entelektüel*, s. 13.

³⁵ Edward Said, "L'humanisme, dernier rempart contre la barbarie", *Le Monde Diplomatique*, Eylül 2003, s. 21.

çıkartılması gereken bir kayıp ve mülksüzleştirme tarihini oluşturmaya başlamak gibi biraz abes bir işi üstlenmeye zorlamıştır.³⁶

Said, on dört yıl boyunca sürgündeki Filistin parlamentosu Filistin Ulusal Konseyi'nde bağımsız üye olarak yer almıştır. Fakat onun katıldığı konsey toplantılarının sayısının toplamı bir haftayı geçmemiştir. O, Filistin Ulusal Konseyi (FUK)'nde bir dayanışma, hatta meydan okuma edimi olarak kalmıştır. Çünkü o, Batı'da kişinin kendisinin Filistinli olduğunu bu şekilde, kendini kamu nezdinde İsrail politikalarına direnme ve Filistin'e kendi kaderini tayin hakkı verme mücadelesine adayan biri olarak beyan etmesinin simgesel anlamda önemli olduğunu düşünüyordu.³⁷

Son derece kötü bir ünü olan bir davaya bağlı olduğunu ilan etmekten çekinmeyen³⁸ Said, Filistin'le ve genel olarak Ortadoğu'yla ya da İslam'la ve anti-emperyalizmle ilgili meseleler hakkında yazıp konuştuğu ve aktif bir tavır aldığı için pek gıpta edilmeyecek bir nam salmış ("terör profesörü" şeklinde),³⁹ Arap dünyasında bile, Filistin yüzünden bir sürü hakarete maruz kalmıştır. 1985'te Yahudi Savunma Konseyi onu Nazi ilan ettiğinde, üniversitedeki ofisi kundaklanmış, o ve ailesi sayısız ölüm tehdidi almıştır. Filistin sorununda ve İsraili Yahudilerle Filistinli Arapların birlikte yaşaması konusunda fazla liberal bulunduğu için Enver Sedat ve Yaser Arafat onu kendisine danışmadan barış görüşmelerinde Filistin'in temsilcisi olarak atadıklarında ve gazetecilerin hücumu yüzünden evinin dışına adım atmasının imkânsız hâle geldiğinde, aşırı sol milliyetçiliğin boy hedefi haline gelmiştir.⁴⁰ Herkesin bu iki halkın ayrı ayrı yaşaması gerektiğini düşünürken⁴¹ Said, en iyi çözümün tamamen iç içe girmiş olan bu iki halkın önce geçici bir süre için iki devlet hâlinde yan yana yaşayarak daha sonra tek bir devlet içinde toplanmaları olduğunu savunuyordu.⁴²

Said, 1993 sonlarında, uzunca zaman Filistin mücadelesinin onaylanmış sesi gibi görüldükten sonra, Arafat ve şürekasıyla arasındaki fikir ayrılıkları konusunda giderek daha sert şeyler yazmaya başlayınca FUK'den ayrılmak durumunda kalmıştır.⁴³ O, Tufts Üniversitesinde verdiği bir konferansta Arafat ve yandaşlarının "Vichy

³⁶ Said, *Kış Ruhu*, s. 21-22.

³⁷ Said, *Entelektüel*, s. 100.

³⁸ Said, *Kış Ruhu*, s. 23.

³⁹ Said, *Kış Ruhu*, s. 15.

⁴⁰ Said, *Kış Ruhu*, s. 23.

⁴¹ Edward Said, "Palestinians under Siege", *London Review of Books*, C. 22, Sayı 24, 14 Aralık 2000.

⁴² Sylvain Cypel et Daniel Vernet, "Edward Said ou l'identité multiple", *Le Monde*, 4 Nisan 2002; Mark Le Vine "An interview with Edward Said", *Tikkun*; Mart-Nisan 1999; Cilt 14, Sayı 2, s. 13. Kısa ve öz bir biçimde Said'in neden bu görüşü savunduğu hakkında bkz. Edward Said, "İsrail-Palestine, une troisième voie", *Le Monde Diplomatique*, Ağustos 1998, s. 9, Edward Said, "The only alternative", *Al-Ahram Weekly Online*, 1-7 Mart 2001, Sayı 523.

⁴³ Said, *Kış Ruhu*, s. 26.

hükümetinin bir tür Filistinli mukabili gibi İsrail işgal gücünün gönüllü işbirlikçileri hâline geldiklerini" ifade etmiştir.⁴⁴ Filistin idaresini Filistinlilerin rızasıyla İsrail'e teslim eden, Filistin işgalini meşru gören ve dolayısıyla da Filistinlilerin haklarını çiğneyen⁴⁵ Oslo Anlaşmasının (1993) baştan başa hatalı olduğunu savunan Said,⁴⁶ "barış karşıtı" olarak damgalanmıştır.⁴⁷ Oslo barış anlaşmasını İsraililer ile Filistinliler arasındaki barışı sona erdireceğine kesinlikle inanan Said'in bu kanaati bu konuyla ilgili yazdığı kitabın başlığından anlaşılmaktadır: *Barış Sürecinin Sonu: Oslo ve Sonrası*.⁴⁸

Resmi mevkilere geçmesi için yapılan bütün teklifleri reddeden Said, hiçbir partiye ya da hizbe katılmamış, İntifadanın üçüncü yılında ABD'deki resmi Filistin politikalarından rahatsız olduğu zaman görüşlerini Araplara yönelik birçok forumda açıklamıştır. O, mücadeleyi asla terk etmediği gibi tabii ki İsrail ya da Amerika tarafına da geçmemiştir; hâlâ Filistin halkının çektiği acıların baş müsebbibi olarak görüldüğü güçlerle işbirliği yapmayı reddetmiştir. Keza Arap devletlerinin politikalarını asla onaylamamış, onlardan gelen resmi davetleri bile kabul etmemiştir.⁴⁹

Filistin halkını temsil etmeyi üstlenen Said, hayatının son otuz beş yılının büyük bir kısmını Filistin halkının kendi kaderini kendisinin tayin etmesi hakkına sahip olmasını savunmakla geçirmiştir. Fakat o, bunu yaparken Yahudi halkını ve zulümlerden soykırımı varıncaya kadar çektiği bütün ıstırapları her zaman göz önünde bulundurmaya çalışmıştır. Onun nazarında önemli olan İsrail ile Filistin arasındaki eşitlik mücadelesinin sadece insanî bir hedefi, yani yok etme ve dışlama değil, birlikte yaşama hedefi olmasıdır.⁵⁰

III. Sonuç

Said'in düşüncesindeki ideal entelektüel modelinde entelektüelin rolü sadece insanların bilgisini artırmak değil, aynı zamanda ve daha da önemlisi onların özgürlüğünü artırmaktır. Dolayısıyla entelektüel açısından bilgi, bizatihî bir amaç değil bir araç olmalıdır. Entelektüel doğruları bilmekle yetinmemeli, bunları yaymalıdır da. Fakat bu da yeterli değildir; entelektüel son aşamada inanarak temsil ettiği meselelerin halli için güç ve otorite sahiplerini ikna etmeye, yani pratik bir sonuç elde

⁴⁴ "Edward W. Said, voix de la cause palestinienne, s'est éteint à New York", *Le Monde*, 25 Eylül 2003.

⁴⁵ Edward Said, "L'appel de la Palestine", *Le Passant Ordinaire*, Sayı 40-41 (Mayıs 2002 - Eylül 2002).

⁴⁶ Edward Said, "What Price Oslo?", *Al-Ahram Weekly Online*, 14-20 Mart 2002, Sayı 577. Ayrıca bkz.: Edward Said, "The end of Oslo", *Al-Ahram Weekly Online*, 12-18 Ekim 2000, Sayı 503.

⁴⁷ Edward Said, "Victimes consentantes », *Le Monde Diplomatique*, Kasım 1994, s. 13.

⁴⁸ Edward Said, *The End of the Peace Process: Oslo and After*. New York: Pantheon Books; London: Granta, 2000.

⁴⁹ Said, *Entelektüel*, s. 100.

⁵⁰ Edward Said, "L'humanisme, dernier rempart contre la barbarie", *Le Monde Diplomatique*, Eylül 2003, s. 21.

etmeye çalışmalıdır. Ancak doğruları söyleyebilmesi için de entelektüel karşısına dikilen üç engeli (uzmanlaşma, bilirkişilik ve iktidar adına çalışmak) aşmalı ve böylece bizzat kendisinin bağımsız hâle gelmesi gerekmektedir. Zira bu engeller entelektüeldeki heyecan duyma ve bir şeyler keşfetme duygusunu öldürmektedir. Oysa entelektüel alanı dışında her şeyle ilişkisini kesmemeli, sorgusuz sualsiz boyun eğerek genel kültürünü bir dizi otorite ve kural sayılan düşüncelere feda etmemelidir.

Sonuç olarak inandığı değer ve ilkelerle uyumlu oldukları için fiilen desteklemeyi seçtiği davalar ve fikirler Said'e büyük bir heyecan vermiştir. Bu yüzden de o kendisini edebiyat konusundaki profesyonel eğitimiyle sınırlı görmediği gibi, sadece modern Avrupa ve Amerikan edebiyatı öğretme ehliyeti olduğu için de kamusal siyaset meselelerine bulaşmaması gerektiğini düşünmemiş, Geniş kapsamlı meseleler hakkında hem konuşmuş hem de yazmıştır. Dolayısıyla Edward'ın Said'in hayatına bakıldığı zaman onun teorik olarak çizmiş olduğu entelektüel portresi ile kendi yaşamının örtüştüğü görülmektedir.